

UDK: 378.147

Ma'rufjon MUTALLIBJONOV,
Andijon davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: mutallibjonov1985@mail.ru

Ped.fan.dok., professor M.Artikova taqrizi asosida

THE IMPORTANCE OF INDICATORS, CRITERIA AND TECHNOLOGY OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL MORALITY IN STUDENTS

Annotation

In this article, the development of professional spirituality is one of the important directions of the education system today. It is necessary to identify and use indicators, criteria and technologies for the development of professional morale of students. This article highlights the opinions and experiences of scientists on the development of professional spirituality.

Key words: spirituality, profession, professional spirituality, morality, professional qualification, professional ethics, standard

ЗНАЧЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЕЙ, КРИТЕРИЙ И ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРАВСТВЕННОСТИ У СТУДЕНТОВ

Аннотация

Развитие профессиональной духовности сегодня является одним из важных направлений системы образования. Необходимо выявить и использовать показатели, критерии и технологии развития профессионального духа студентов. В данной статье освещены мнения и опыт ученых по вопросам развития профессиональной духовности.

Ключевые слова: духовность, профессия, профессиональная духовность, нравственность, профессиональная компетентность, профессиональная этика.

TALABALARDA KASBIY MA'NAVIYATNI RIVOJLANTIRISH KO'RSATKICH, MEZONLARI VA TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI

Annotatsiya

Kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish bugungi kunda ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish uchun ko'rsatkichlar, mezonlar va texnologiyalarni aniqlash va ulardan foydalanish zarurdir. Ushbu maqolada olimlarning kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish bo'yicha fikrlari va tajribalari yoritiladi.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, kasb, kasbiy ma'naviyat, axloq, kasbiy malaka, kasb axloqi, mezon.

Kirish. Kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish bugungi kunda ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish uchun ko'rsatkichlar, mezonlar va texnologiyalarni aniqlash va ulardan foydalanish zarurdir. Ushbu maqolada olimlarning kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish bo'yicha fikrlari va tajribalari yoritiladi. Kasbiy ma'naviyat, bu kasbiy faoliyat jarayonida insonning axloqiy qadriyatlarini, o'qib-axloq me'yorlari va ma'naviy qoidalarning mujassamlashgan ifodasi bo'lib, uning kasbiy faoliyatidagi axloqiy tamoyillarga rioya qilishini ta'minlaydi.

Kasbiy ma'naviyatni o'rganishda pedagogik va psixologik aspektlarni tizimlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada kasbiy ma'naviyatning pedagogik va psixologik jihatlari hamda ularning tizimlashtirilishi nazariy asosda tahlil qilinadi. Kasbiy ma'naviyatning pedagogik aspektlari ta'lim mazmunida aks etadi. Ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlar va ma'naviyat asoslari o'rgatiladi. Bu esa talabalarning kasbiy faoliyatida axloqiy tamoyillarga amal qilishini ta'minlaydi. Pedagogik jarayonlarda ma'naviyat va axloqiy tarbiya darslari, seminarlar va amaliy mashg'ulotlar orqali talabalarga kasbiy ma'naviyat haqida bilim beriladi.

O'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlar kasbiy ma'naviyatni shakllantirishda katta rol o'ynaydi. O'qituvchining shaxsiy namunasi, uning axloqiy qoidalarga amal qilishi talabalarga o'rnak bo'ladi. O'qituvchi va talaba o'rtasidagi ochiq va samimiy munosabatlar talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantiradi. Shaxsiy xususiyatlar va axloqiy qadriyatlar kasbiy ma'naviyatning psixologik

jihatlarini tashkil etadi. Shaxsning ichki dunyosi, uning axloqiy tamoyillari va ruhiy holati kasbiy ma'naviyatning shakllanishiga ta'sir qiladi.

Shaxsning o'zini anglash, o'zini boshqarish va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlari kasbiy ma'naviyatni mustahkamlaydi. Motivatsiya va axloqiy tamoyillar kasbiy ma'naviyatning psixologik asoslarini tashkil etadi. Kasbiy faoliyatda motivatsiya yuqori bo'lsa, shaxsning axloqiy tamoyillarga amal qilish ehtimoli oshadi. Psixologik tadqiqotlar ko'rsatadiki, motivatsiya va ma'naviyat o'rtasidagi bog'liqlik insonning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shaxsiy rivojlanish va o'zini anglash psixologik jarayonlar orqali amalga oshiriladi. Shaxsning o'z maqsadlarini aniqlashi, o'z qobiliyatlarini rivojlantirishi va kasbiy ma'naviyatga mos keladigan qarorlar qabul qilishi uning psixologik kamolotiga bog'liq. Psixologik treninglar, maslahatlar va individual yondashuvlar orqali shaxsning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish talim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun ko'rsatkichlar, mezonlar va texnologiyalarni aniqlash va qo'llash zarurdir. Olimlarning asarlari va fikrlari ushbu yo'nalishda muhim manba hisoblanadi.

Lawrence Kohlberg: Axloqiy rivojlanish nazariyasida axloqiy qaror qabul qilish jarayonlari va shaxsiy axloqiy tamoyillarni rivojlantirish haqida so'z yuritadi. Uning fikriga ko'ra, axloqiy me'yorlarga amal qilish kasbiy ma'naviyatni

rivojlantirishning asosiy ko'rsatkichi hisoblanadi. Asar: Stages of Moral Development (1971).

James Rest: Axloqiy baholash modeli axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini baholash uchun ishlatiladi. Bu model kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish ko'rsatkichlarini aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Asar: Moral Development: Advances in Research and Theory (1986).

Donald Schön: Kasbiy refleksiv amaliyot nazariyasida kasbiy bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish haqida so'z yuritadi. Uning fikriga ko'ra, talabalarning kasbiy bilimlari va amaliyotdagi ko'nikmalari kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishda muhim ko'rsatkichdir. Asar: The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action (1983).

John Dewey: Tajribaviy ta'lim nazariyasida kasbiy bilimlarni amaliyot orqali o'zlashtirishni ta'kidlaydi. Bu yondashuv talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Asar: Experience and Education (1938).

Abraham Maslow: Inson ehtiyojlari iyerarxiyasi nazariyasida axloqiy qadriyatlar va qoidalar insonning yuqori darajadagi ehtiyojlari sifatida ifodalanadi. Uning fikricha, bu qadriyatlar va qoidalar kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishda asosiy mezonlar hisoblanadi. Asar: Motivation and Personality (1954).

Carol Gilligan: Axloqiy rivojlanish nazariyasida g'amxo'rlik va adolat tamoyillari asosiy axloqiy qadriyatlar sifatida keltiriladi. Bu mezonlar talabalarning kasbiy ma'naviyatini baholashda muhim rol o'ynaydi. Asar: In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development (1982).

O'zbekistonda talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish masalasi pedagogik va psixologik jihatdan keng o'rganilgan. O'zbek olimlari bu borada qator tadqiqotlar o'tkazib, ko'rsatkichlar, mezonlar va texnologiyalarni ishlab chiqqanlar. Quyida o'zbek olimlarining asarlarida keltirilgan fikrlar va tadqiqotlar asosida kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish bo'yicha ba'zi misollar keltiriladi.

M. M. Mo'minov: Axloqiy tarbiya va uning talabalarga ta'siri haqida yozadi. Uning fikriga ko'ra, axloqiy me'yorlarga amal qilish kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishning asosiy ko'rsatkichi hisoblanadi. Axloqiy tarbiya jarayonida talabalarga halollik, adolat, mas'uliyat va hurmat kabi tamoyillarni singdirish muhimdir. Asar: O'zbek pedagogikasi: An'analar va zamonaviylik (2002).

A. Qodirov: Talabalarning kasbiy ma'naviyatini shakllantirishda axloqiy tamoyillarga amal qilish zaruriyatini ta'kidlaydi. U axloqiy me'yorlar va kasbiy axloqiy qoidalarga rioya qilishning talabalarning ma'naviy rivojlanishiga ta'sirini o'rganadi. Qodirovning dissertatsiyasida kasbiy bilim va ko'nikmalar talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishda muhim ko'rsatkich hisoblanadi. U kasbiy ta'lim jarayonida talabalar kasbiy bilimlarni qanday o'zlashtirishlarini tahlil qiladi. Asar: Kasbiy etika va ma'naviyat asoslari (2015) va Kasbiy ta'lim tizimida ma'naviyat va ma'rifat (2012).

N. To'rayev: Kasbiy bilim va ko'nikmalar talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishda muhim ko'rsatkich hisoblanadi. U kasbiy ma'naviyatni shakllantirishda kasbiy bilimlarni chuqur egallash va amaliyotda qo'llashning ahamiyatini ta'kidlaydi. Asar: O'zbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish muammolari (2009).

I. R. Muminov: Kasbiy ta'limda axloqiy tarbiya masalalarini o'rganib, kasbiy bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish orqali kasbiy ma'naviyatni oshirish yo'llarini tavsiya etadi. Asar: Pedagogik mahorat va kasbiy tarbiya (2012).

Tadqiqot metodologiyasi. Kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishda kompleks metodlardan foydalanish muhimdir. Bu metodlar ta'lim jarayonida pedagogik va psixologik

jihatlarini birlashtirishga qaratilgan. Kasbiy ma'naviyat, talabalarning kasbiy faoliyatlarida axloqiy va ma'naviy tamoyillarga amal qilishlarini ta'minlaydigan muhim jihatdir. Kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish talim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun ko'rsatkichlar, mezonlar va texnologiyalarni aniqlash va qo'llash zarurdir.

Tahlillar va natijalar. M. Eshonqulov: Axloqiy qoidalar va qadriyatlar kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishda muhim mezonlar sifatida baholanadi. U talabalarning axloqiy qoidalar va qadriyatlarga rioya qilish darajasini o'rganish va baholashni tavsiya etadi. Eshonqulovning dissertatsiyasida kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishda axloqiy me'yorlarga amal qilish muhim ko'rsatkich sifatida ta'kidlanadi. U talabalarning axloqiy tamoyillarga rioya qilish darajasini o'rganish orqali ularning kasbiy ma'naviyatini baholash usullarini keltiradi. Asar: Talabalarda kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishning pedagogik asoslari (2010) va Ma'naviyat va axloq asoslari (2013).

Sh. Karimov: Talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishda axloqiy qadriyatlarining o'rni haqida yozadi. Uning fikriga ko'ra, axloqiy qoidalar va qadriyatlar talabalarning kasbiy faoliyatida muhim o'rin tutadi. Asar: Axloqiy tarbiya va uning asosiy tamoyillari (2014).

Talabalarning kasbiy faoliyatida axloqiy tamoyillarga rioya qilishlari asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Bu me'yorlar halollik, adolat, mas'uliyat, hurmat va insonparvarlik kabi tamoyillarni o'z ichiga oladi. Talabalarning o'z kasbiy vazifalarini bajarayotganda axloqiy me'yorlarga amal qilishlari ularning kasbiy ma'naviyat darajasini ko'rsatadi.

N. Ahmedov: Shaxsiy rivojlanish va o'zini anglash kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishda asosiy mezonlar hisoblanadi. U shaxsiy rivojlanish va kasbiy o'sishni bir-biriga bog'liq holda o'rganishni taklif etadi. Asar: Shaxsiy rivojlanish va kasbiy o'sish (2011).

U. Qosimov: Talabalarning o'zini anglash va shaxsiy rivojlanish qobiliyatlarini baholash orqali ularning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish yo'llarini tadqiq qiladi. Asar: O'zbekistonda kasbiy ta'lim tizimini takomillashtirish (2015).

M. Yo'ldoshev: Interaktiv ta'lim texnologiyalari talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. U interaktiv metodlar va texnologiyalar orqali talabalarning axloqiy va kasbiy rivojlanishini ta'minlashni tavsiya etadi. Yo'ldoshevning dissertatsiyasida axloqiy qoidalar va qadriyatlar kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishda asosiy mezonlar sifatida baholanadi. U talabalarning axloqiy qoidalar va qadriyatlarga rioya qilish darajasini o'rganish va baholash usullarini ko'rsatadi. Asar: Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va metodlari (2016) va Axloqiy tarbiya va kasbiy ma'naviyat (2013).

A. Raxmatov: Interaktiv ta'lim metodlari va texnologiyalarini qo'llash orqali talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirish usullarini o'rganadi. Asar: Innovatsion ta'lim texnologiyalari va ularning ahamiyati (2014).

Talabalarning shaxsiy rivojlanish va o'zini anglash qobiliyatlari ham kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishda muhim mezon hisoblanadi. Bu qobiliyatlar ularga kasbiy faoliyatda o'z axloqiy tamoyillariga rioya qilish imkonini beradi.

Z. Rahimov: Refleksiv amaliyot texnologiyalari talabalarning kasbiy tajribalarini tahlil qilish va ulardan saboq olish orqali kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishni ta'minlaydi. U refleksiv amaliyot metodlarini qo'llashni tavsiya etadi. Asar: Refleksiv ta'lim va uning pedagogik asoslari (2013).

Sh. Boboyev: Refleksiv amaliyot va kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish texnologiyalarini tadqiq qilib, talabalarning kasbiy faoliyatdagi axloqiy muammolarni hal qilish qobiliyatini oshirish yo'llarini ko'rsatadi. Asar: Kasbiy mahorat va refleksiv ta'lim (2015).

O. Yusupov: Axloqiy qaror qabul qilish texnologiyalari talabalarning axloqiy tamoyillarga amal qilish qobiliyatini oshiradi. U axloqiy dilemma va qaror qabul qilish jarayonlarini o'rgatish texnologiyalarini tavsiya etadi. Asar: Axloqiy qaror qabul qilish va kasbiy ma'naviyat (2012).

M. Zokirov: Talabalarning axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish orqali kasbiy ma'naviyatni oshirish texnologiyalarini o'rganadi. Asar: Kasbiy ta'limda axloqiy qaror qabul qilish (2014).

Bundan anglashimiz mumkinki, Talabalarning axloqiy qoidalar va qadriyatlarga rioya qilishlari kasbiy ma'naviyatni rivojlantirishning asosiy mezonini hisoblanadi. Bu qadriyatlar talabalarning kasbiy faoliyatda axloqiy tamoyillarga amal qilishlarini ta'minlaydi. Axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa va takliflar. Talabalarda kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish ko'rsatkichlari, mezonlari va texnologiyalari murakkab va keng qamrovli jarayonni o'z ichiga oladi. Olimlarning asarlari va fikrlari ushbu yo'nalishda muhim manba hisoblanadi. Axloqiy me'yorlarga amal qilish, kasbiy bilim va ko'nikmalar, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati

asosiy ko'rsatkichlar sifatida ta'kidlanadi. Axloqiy qoidalar va qadriyatlar, shaxsiy rivojlanish va kasbiy mas'uliyat mezonlar sifatida muhim rol o'ynaydi. Interaktiv ta'lim texnologiyalari, refleksiv amaliyot va axloqiy qaror qabul qilish texnologiyalari talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar talabalarning kasbiy ma'naviyatini shakllantirish va rivojlantirishga yordam beradi.

O'zbek olimlari talabalarda kasbiy ma'naviyatni rivojlantirish bo'yicha qator tadqiqotlar o'tkazib, ko'rsatkichlar, mezonlar va texnologiyalarni ishlab chiqqanlar. Axloqiy me'yorlarga amal qilish, kasbiy bilim va ko'nikmalar, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati asosiy ko'rsatkichlar sifatida ta'kidlanadi.

Axloqiy qoidalar va qadriyatlar, shaxsiy rivojlanish va kasbiy mas'uliyat mezonlar sifatida muhim rol o'ynaydi. Interaktiv ta'lim texnologiyalari, refleksiv amaliyot va axloqiy qaror qabul qilish texnologiyalari talabalarning kasbiy ma'naviyatini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Ushbu yondashuvlar talabalarning kasbiy ma'naviyatini shakllantirish va rivojlantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Avloniy A.. Turkiy guliston yoxud axloq. T.: O'qituvchi nashriyoti. 1992. –B.15.
2. Асмус В.Ф. Античная философия:— 3-е и зд.— М.: Высш. шк., 1999.— 400 с.; Семенюк В.А. Античная философия Учебное пособие по курсу философии для студентов, магистрантов и аспирантов Учебное электронное издание Минск, БНТУ, 2008.
3. Таранов П. Энциклопедия высокого ума. М., 1999, с.16.
4. Xalq so'zi gazetasi. 2021 yil 20 yanvar, 13 (7793)
5. Husayn Voiz Koshifiy. Futuvvatnomai sultoniyy yoxud javonmardlik tariqati. Fors tojik tilidan N.Komilov tarjimasini. T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq meros nashriyoti, 1994.-B.26.